

"aen Sinjeur Strick betaelt toen hij de
de vogelen opzetten 1.16.0."

Zoals Boitet vermeldt, heeft het chirurgijngilde van de bewindhebbers van de V.O.C., die een kantoor in Delft hadden: "een uitnemende schoone groten tijger", gekregen. Ook over dit dier komen we een tweetal posten tegen in het kasboek van het gilde. De eerste is gedateerd 3 november 1663.

"vant brengen van den tijger aen de dienders van de Oostindische Caemmer gegeven. 2.10.0."

In begin 1667 moeten er herstelwerkzaamheden plaatsvinden aan de tijger, waarvoor Matijs de Schrijnwerker te hulp wordt geroepen. Op 25 maart 1667 is er een post voor deze reparatie te vinden in het kasboek.

"Verschoten aen Matijs de Schrijnwerker voor het repareren van den teyger zijn kop ende elauwen. 0.12.0."

Regelmatig komen we in de tweede helft van de 17e eeuw rekeningen tegen en genotuleerde aankopen in het chirurgijngilde-archief. Een belangrijke uitgave is die, welke in januari 1676 wordt gedaan.

"Voor 't opsetten ende koopen van man en peert ende staert, een eendt, een sperwer, drie duycker, vijf slange twee bonsems,¹¹ 2 hoenderen, een kraczy, 2 reygers, steenkrijter,¹² perqietje, Harmen,¹³ kadt, radt, wesel, ichneumen,¹⁴ zeekalf, cercopitherus,¹⁵ ijserdraet koperdraet tot Schamele Jacob¹⁶ te herstelle, koywerck, watte, reepen toom ende etc. tzaemen 26.10.0."

Van de verschillende door het gilde gedane uitgaven voor de aanschaf van dieren voor het kabinet, vermeldt het kasboek tenslotte op 19 december 1688 een, voor die tijd en in vergelijking met soortgelijke posten, exorbitante dure aankoop van een struisvogel. Om deze reden is dan ook vermeld, dat deze aankoop met goed-

11. Boitet p. 528.

12. = bunzing.

13. = gierzwabw.

14. = hermetijn.

15. = Pharaonrat.

16. Een aap uit de oude wereld, kan ook ongestaart zijn, zoals de Moka-

hiermee wordt bedoeld, het skelet van een man, gezeten op een paard. Boitet p. 534 (Vergelijk afb. p. 22 Tentoonstelling cat. Leidse

keuring van de Deken en de Overlieden van het gilde is gedaan.

"Gekoght met Mr. de Hooij de Vogelstrijs met consent van den heer Decken ende hooftluyden. 30.5.0."

H. L. HOUTZAGER, 1949. *Medicijn, veldwyf en chirurgijn.*
De Delftse rhinoceros

In de verzameling opgezette dieren, aanwezig in de Delftse anatomie heeft zich ook een rhinoceros bevonden; het rekenboek van het chirurgijngilde vermeldt tenminste op 13 oktober 1662 als uitgave.

"Voor 't brengen van de renoster 4.19.0."

Het is waarschijnlijk dat ook dit dier evenals de tijger, die een jaar later in 1663 een plaats in de Delftse anatomie krijgt, een cadeau is; er is namelijk geen post in het kasboek, waaruit blijkt dat er geld is uitgegeven voor de aankoop van dit dier. Het lijkt niet onwaarschijnlijk, dat ook voor dit dier de bewindhebbers van de V.O.C. als schenkers moeten worden aangemerkt.

Nu was in de 17e eeuw een rhinoceros wel een zeer zeldzaam dier, dat in West-Europa nog nagenoeg onbekend was.¹⁸ In de 15e en 16e eeuw bestond nog de mening, welke het eerst door Marco Polo was verkondigd, dat de éénhoorn en de neushoorn identieke dieren waren. Pas in 1674 zou een portugees onderzoeker met redenen omkleed aangeven, dat er sprake was van twee verschillende soorten dieren, mede op grond van het feit, dat de neushoorn twee hoorns had en de éénhoorn slechts een.¹⁹ Het bestaan van de legendarische eenhoorn was toen echter nog niet aan twijfel onderhevig.

Ook aan de hoornige uitsteeksels van de rhinoceros werd geneeskrachtige werking toegeschreven en in poedervorm maakte dit deel uit van verschillende ingewikkelde samengestelde geneesmiddelen ter genezing of voorkoming van allerlei uiteenlopende ziekten en kwalen.

Hoewel de tweehoornige Afrikaanse rhinoceros de Romeinen niet onbekend zal zijn geweest, zijn er in de klassieke griekse en latijnse

18. Rookmaaker p.39, Clarke pp.2-3

19. Hooft p.40 n.5

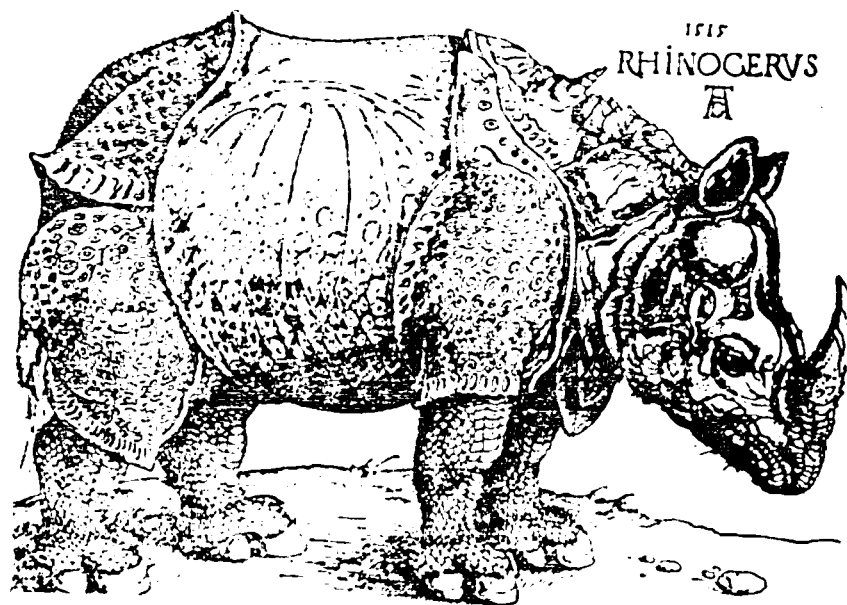

Fig. 11. De oudst bekende Europese afbeelding van een rhinoceros, houtsnede van Albrecht Dürer.

literatuur geen gegevens voorhanden, die duiden op de aanwezigheid van dit dier in Italië.

De eerste levende rhinoceros, afkomstig uit India, werd op 20 mei 1515 in de haven van Lissabon ontscheept. Het dier was als geschenk gezonden naar Emanuel de Grote (1469-1521), koning van Portugal. Valentin Leidenhard, die aanwezig was bij de aankomst, geeft in een brief aan een bevriende relatie in Neurenberg een beschrijving van dit uitzonderlijk vreemde dier. Levens vermeldt hij in deze brief het schmevecht dat in Lissabon plaatsvond tussen deze neushoorn, een Ganda, en een olifant uit de koninklijke menagerie.²⁰

Waarschijnlijk aan de hand van deze schaarse informatie, welke wellicht voorzien was van een schetsje, heeft Albrecht Dürer in Neurenberg zijn beroemde tekening en houtsnede van deze rhinoceros in 1515 gemaakt (zie Fig. 11). Hij heeft het dier echter nooit in levende live aanschouwd.

20. Rookmaaker p. 20.

Deze houtsnede heeft gedurende ongeveer twee en een halve eeuw gediend als hét voorbeeld voor illustratoren van boeken over dierkunde.²¹ Zo maakt Conrad Gessner in 1551 gebruik van deze afbeelding voor zijn boek *Historiae Animalium*, uitgegeven in Zürich.²² In 1607 toen Edward Topsell zijn geschiedenis over viervoetige dieren schreef, waarvoor hij de gegevens voor het merendeel ontleende aan Gessner's *Historiae Animalium*, beschreef hij in lyrische bewoordingen de rhinoceros en maakte wederom van Dürers' houtsnede gebruik als illustratiemateriaal.²³

Pas op 25 mei 1741 zou in ons land een levende rhinoceros, een driejarig vrouwtjesdier, worden ingevoerd. Het betrof hier de z.g. Leidse rhinoceros, die door zeekapitein Douwe van der Meer uit Leiden van een reis naar Assam was meegenomen.²⁴

Het is deze rhinoceros, die is afgebeeld door Wandelaar²⁵ in Siegfried Albinus' *Tabulae Sceleti et Musculorum Corporis Humani* van 1747. Over de in dit boek opgenomen anatomische platen is een pennestrijd gevoerd tussen Albinus en Petrus Camper, welke laatste kritiek had op de wijze waarop de prenten vervaardigd waren.

Ook de achtergrond van de *Tabulae* was een discussiepunt tussen beide hooggeleerden, in het bijzonder de befaamde Leidse Rhinoceros had Campers' instemming niet.²⁶

Bij de Delftse geschiedschrijver Van Bleyswijck vindt men over de Delftse rhinoceros iets vermeld, maar in 1667, het jaar waarin diens *Beschrijvinge etc.* uitkwam, heeft het dier Delft al weer verlaten.

Het moet hier gedurende vijf jaar in de anatomie opgesteld gestaan hebben.

Het chirurgijns-gilde had namelijk besloten om én de rhinoceros én

21. Lloyd, p.91.

22. Gmelig-Nijboer p. 79.

23. Zie noot 21.

24. Rookmaaker pp.46-56.

25. Jan Wandelaar (1690-1759), geboren in Amsterdam werd in 1742 door B.S. Albinus naar Leiden gehaald om onder leiding van de laatste o.a. zijn *Tabulae Sceleti* te illustreren (Zie Elshout p.53). Op 25 november 1742 werd Wandelaar onder het rectoraat van Johannes Conrad Rucker als student ingeschreven aan de Leidse Universiteit (Joannes Wandelaar, Amstelodamensis, Sculptor, 497 (Zie *Album Studiosorum 1571-1875* kol.990)).

26. Elshout p.55.

de "Tatubeba ofte grootste soort van schild-varckens"²⁷ te verhuuren aan twee Amsterdammers. In het notulenboek vinden we op 5 mei 1667 vermeld:

"Chir. gilde te Delft verhuurt aan twee Amsterdammers een opgezette rhinoceros en een opgezette Tatubeba."²⁸

Van deze transactie is een notariële acte opgemaakt door notaris Spoors, welke zeer onlangs werd teruggevonden in het Gemeente Archief te Delft.

De acte luidt in onverkorte vorm als volgt:

Op Huyden den XV^{en} Mey XVIe seven en sestigh compareerde voor mijn Jacob Spoors, openbaar notaris bij den Ed. Hove Provinciaal in Hollandt totten exercitie vanden geadmiteert, binnen der Stad Delft residerende, in tegenwoordigheid van de ondergeschreven getuigen, Abram van der Wielen ende Maurits Salomon, wonende tot Amsterdam, d'welcke alsoo d'heer deken ende hooftmannen van het Chirurgijns-gilde aan opgemelte Abram van der Wielen ende Maurits Salomon verhuurt hebben sulxs doende bij desen, een opgesette Rhinoceros ende een Tatubeba ofte grootste soort van schild-varckens, om deselve tot haren proffijte voor een rarigheid tot hun gelieve te laten besichtigen den tijdt van twee eerstkomende ende agtereenvolgende jaren, ingaande date deses ende expirerende ende agtereenvolgende jaren, ingaande date deses ende expirerende den XV^{en} Mey XVIe negen en sestigh, daarvooren sijlieden beloofd hebben ende beloven bij desen, jaarlixs te betalen (ten behoeve van 't voorschreven gilde) hondert silvere ducatonen in specie, welverstaende dat de voorschreven heer deken ende zij comparanten over ende wederover met 't expireren van 't 1^e jaar hun optie ende beraad sullen hebben omme inne het tweede jaar te continueren, dan niet, des beloven zij comparanten mede bij desen, opgemelte opgesette twee beesten te bewaren ende onbeschadicht te houden, ende ter expiratie van 't voorschreven gebruijk tot contentemente van d'heer deken ende hooftmannen wederomme op ende over te leveren, zoo die hun comparanten overlevert ende ter hande gestelt zijn, ofte in plaatse vanden te betalen de somme van thienhondert gulden voor den voorgescreven Rhinoceros, ende tweehondert vijftig Carolusgulden voor den Tatubeba, onder verband van hunne respective personen ende goederen, ten te lange van allen rechten ende reghten, mette costen; ende tot meerder versekertheid compareerde mede Hendrick Monté, juwelier ende silversmith wonende in 's Gravenhage, die hem selven voor de voorschreven Abram van der Wielen ende Maurits Salomon, ende voorts tot naakominge ende voldoeninge van alle 't gene voorschreven is, geconstitueert heeft als principaal ende eige schuldenaar, renunterende tot dien ende het beneficie ordinis excussionis als van

den effecte ende craghte vanden bekenkende bij desen wel onderrecht te zijn, ende dat onder verbandt ende subiectie als voren, ende tot nog meerder versekertheid, overgevende bij desen hunluide hierinne bij den voorschreven Hove goetwillighlick te sullen laten condemnieren, daartoe onwederroepelicken constituerende Abram van Hoogbrugge, Hiob de Vos ende Harman van Oolen, alle procureurs voor denselven Hove, tesamen ende elck in 't bijzonder, soo omme de voorschreven condemnatie te versoecken als daarinne te consenteren; alles sonder fraude aldus gedaan ende verleden binnen Delft, ter presentie van Johannes Stekel, chirurgijn ende Stephanus Pierius, mijns notari klerck, beide als getuigen van gelove neffens mijn notario hiertoe gerequireert, datum ut supra.

(w.g.)

Hendrick Montens

Johan Steeckel

Steph. Pierius

J.M. Spoors, Not. Publ. 1667

Abraham van der Wielen

Maurits Salomon

In de marge staat:

Den inhoude deses is op den 17 December bij accoord betaalt ende door last midtsgaders in presentatie van d'heer deken ende monsieur Lamarche, hoofzman van 't Chirurgijns-gilde, geroyeert.²⁹

Inderdaad vinden we bij de ontvangsten van het gilde in het kasboek voor de maand december 1667 vermeld:³⁰

"Van den Rhinoceros derwelcke in huur gheleevert was aen (.....)³¹ ontvangen 80 ducatonen, welcke somme beleydt is op de Stadt Delft als 't blijkt bij de obligatie daarvan sijnde dient hier pro memorie"

In tegenstelling met wat in de acte staat te weten 'jaarlixs te betalen hondert silvere ducatonen in specie' is het gilde kennelijk akkoord gegaan met een eenmalige betaling van 80 ducaten. Het geld is belegd in een waardepapier en levert rente op.

In 1669 staat bij de inkomsten genoteerd:

"Een jaer intrest van de oblygaetie tot last der Stadt Delft, verscheenen 1669 8 15"³²

Waarschijnlijk is de rhinoceros nooit meer in de Delftse anatomie teruggekeerd. Noch in het notulenboek, noch in het kasboek van het gilde is daaromtrent iets te vinden.

29. Zie noot 28.

30. Zie noot 8.

31. De namen van de betrokken personen zijn weggelaten in de tekst.

32. Zie noot 8.

27. = gordeldier

28. Zie noot 27, G.A.D. Not. Arch. nr. 1667